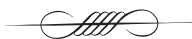

PÁL TEODÓRA

Kübekháza német lakossága a kitelepítés előtt

Kübekháza elhelyezkedése, alapításának története

Kübekháza Csongrád megye déli csücskében, Szegedtől 12 km-re délkeletre, az ún. torontáli háromszögben a magyar–jugoszláv–román hármashatár magyar oldalán helyezkedik el. Eltér a mai Csongrád megye falvainak szerkezetétől. A szabályos négyzetes utcahálózat a mérnöki rendezés következménye, a templom a település közepén található. Ilyen szerkezetű falvak az ország bánáti területén jöttek létre a lakosság 18. századi betelepítése következményeképpen. A falu alapítását 1843 őszén határozta el a kincstár. A dohányültetvényes bérlők letelepítése 1844 tavaszán zajlott le. A 200 házból álló község nevét báró Karl Fridrich Kübeckről kapta, aki az udvari kamarának volt az elnöke, de a település alapításában tevékenyen nem vett részt. E két év alatt Kübekházán kívül még 19 kisebb-nagyobb dohánytermelő falut hoztak létre a torontáli térségben. Területileg Kübekháza volt a legnagyobb, 3287 hold.

Kübekháza Torontál vármegye törökkanizsai járásához tartozott 1924-ig. Közben 1918-tól 1921-től szerb megszállás alatt volt. Mindezek után az új országhatárok következtében a település periférikus helyzetbe került, a maradék Torontál megyét Csanád-Arad-Torontál egyesített vármegyéhez csatolták Kiszombor székhellyel. A trianoni határok kitűzése után a község területe tovább gyarapodott 4359 holdra.¹ A község új kapcsolatrendszerét jelzi az 1926-ban megépült Szőreggel összekötő kövesút, mely lehetővé tette a harmincas évektől megindult menetrendszerű buszjáratot Szegedre és az 1940-ben elkészült Klárafalvára vivő út, melyen Kiszombor és Makó megközelítése vált gyorsabbá.

Kübekházán az első telepesek kizárólag magyarok voltak, túlnyomó részben szegedi származásúak. Német nemzetiségűek 1851-től kezdtek betelepülni a bánáti Kisteremiáról, Nagyteremiáról valamint Csanádról, a letelepülő családok valamennyien katolikus vallásúak voltak.² Az 1850-es évek közepén kb. 80 német család lakott a községben.³ A házhelyeket nagy telken, általában fél holdon alakították ki.

A telepített községekre az a sajátos fejlődési út volt a jellemző, hogy hiányzott a nagybirtok, a paraszti gazdaságok adták a mezőgazdasági termelés alapját. Ezért általában a birtokszerkezet elaprózódott, terjeszkedésre, földvásárlásra a gazdáknak nem volt lehetősége. Ez alól a tágasabb határu Kübekháza kivételt képezett.

Kübekházán a német családok főként az ófalu három utcájában laktak: Fő, Árpád, Erzsébet utca. Oktatási intézményeik is ott működtek. A német óvoda az Árpád utcában, a német iskola az Erzsébet utcában működött délutáni oktatóval. Az iskola helyén ma emeletes magánház van. A falu 1920-as években kiosztott új részen csak néhány német család lakott (pl. egy kovácsmester).

Kübekházán a Torontál vármegyei és a Bánság falvaihoz hasonló nemzetiségi arányok

alakultak ki. Az 1930-as adatok szerint a község lakosságának kb. 30 %-a volt német etnikumú.⁴ Az 1941-es népszámlálás alapján a hazai németek a legnépesebb nemzeti kisebbséget alkották.

Kübekházánál nagyobb számban és a lakosságon belül nagyobb arányban éltek német etnikumú lakosok a dél-alföldi területen Almáskamaráson, Eleken és Újszentivánon az 1930-as és az 1941-es népszámlálások szerint. A második világháború után történt közigazgatási átszervezés után a mai Csongrád megyéhez ezek közül Újszentiván és Kübekháza község tartozik. A mai adatsorral összevetve egyrészt kirajzolódik a falvak népességcsökkenése és az a tény, hogy a kitelepítések után jelentéktelen számban maradtak német nemzetiségűek a vizsgált településeken.⁵

A németek kitelepítésének történeti háttere

A magyarországi németiség kitelepítésére 1945. július végi–augusztus eleji potsdami szerződés értelmében került sor. A szövetségesek egyetértettek a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való áttelepítésével és azzal, hogy annak „szervezetten és emberségesen” kell végbemennie. A Magyarországról érkezőknek az amerikai övezetet jelölték ki. A határidőt 1946. augusztus elsejével határozták meg. A háttérben bel- és pártpolitikai szándékok, győztes nagyhatalmi (Szovjetunió) és szomszédos országbeli (Csehszlovákia) törekvések álltak. A csehszlovák államszervek egyáltalán nem titkolták, hogy az innen távozó németek helyére a szlovákiai magyar lakosságot akarták áttelepíteni.⁶ A Magyar Kommunista Párt erős propagandát folytatott – a Szabad Nép című újságja hasábjain – a svábok kitelepítése mellett többféle megfontolás alapján. Egyrészt azért, hogy önmagát nemzeti, magyar pártként tüntesse fel, másrészt a földreform keretében a felszabaduló földterületek is feloszthatók legyenek.⁷ A németek kitelepítésével a kollektív bűnösség elve alapján valamennyi politikai párt egyetértett.

Magyarországról az első kitelepítettek (Bácsbokod) 1946. január 10-én hagyták el az országot a Népgondozói Hivatal jelentése szerint.⁸ A Hivatalt 1945 elején a Belügyminisztériumon belül hozták létre a ki- és áttelepítések lebonyolítására. A Belügyminisztérium a Hivatal feletti felügyeleti jogkörét a Fegyverszüneti Ügyosztályon keresztül gyakorolta.⁹ A kitelepítés első szakasza a 1946 januárjáról-decemberig tartott, azonban júniustól novemberig szünetelt a kitelepítés. 1947 tavaszától folytatódott a kitelepítés, de már nem Németország amerikai, hanem a szovjet megszállási zónájába szállították a kitelepülőket.¹⁰

A Népgondozói Hivatal összesítő jelentése szerint 1946. június 30-ig Észak-Tiszántúlon és Északkelet-Magyarország területéről nem telepítettek ki németeket. Így a Tiszántúlról csak Csanád-Arad-Torontál vármegye kilenc községből és az akkori Békés vármegyéből történt meg a kitelepítés.¹¹

A kitelepítési névjegyzék

A mai Csongrád megye egyik legnagyobb lélekszámú német lakosságát 1941-ben Kübekházán írták össze, a kétezres lakosságból mintegy 500-an vallották magukat német nemzetiségűnek. Ez a szám a falu lakosságának 25%-át jelentette. A magyarországi néme-

tek kitelepítését elrendelő kormányhatározat, amely 1945. december 29-én jelent meg, első helyen a bevallott etnikai, anyanyelvi hovatartozást jelölte meg a kitelepítés okaként, és az ezzel összefüggő tevékenységeket:¹²

„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó (1941. évi) népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki a magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres alakulatnak (SS) tagja volt.”¹³ Az összeírást készítő Központi Statisztikai Hivatal az adatlapok ilyen célú fölhasználása ellen szakmai, jogi szempontok alapján kifogást tett – eredménytelenül.¹⁴

A népszámlálási névjegyzékek alapján elkészült listákat a Magyar Országos Levéltárban, a Belügyminisztérium iratanyagában őrzik.¹⁵ Kübekházán a fenti indokok alapján összesen 790 német személy került összeírásra, a 733 nevet tartalmazó 34 oldalas listát egy 57 névből álló pótvjegyzék egészíti ki. Ez a falu összlakosságának csaknem 40%-át jelentette. A két adat közti különbség változatlan létszámú összlakosság mellett nem a németek gyarapodását jelzi, hanem az 1941-es népszámlálás pontatlanságát.

A Belügyminisztériumba továbbított névjegyzékek számszerű adatait több mint ötven év múlva dolgozta föl a Statisztikai Hivatal. Czibulka Zoltán közlése szerint Kübekházán az összeírt német személyből az 1941-es népszámlálási válasz alapján 602 fő volt német, Volskbund-tagság miatt 428-an, Wehrmacht szolgálat, SS szolgálat miatt 189 személy került a névsorba, névváltoztatás, kitelepítésre kötelezett hozzátartozó, önkéntes kitelepülő kategóriába 79-en tartoztak, nem volt indok megjelölve 17 névnél.¹⁶

A kitelepítési névjegyzék szerint a legidősebb kitelepített 1862-ben született, tehát 84 éves volt 1946-ban (Annabring Mátyás), a legfiatalabb 1945-ben született (Busbacher Izolda). A menekültek között a legidősebb az 1859-ben született, tehát 1944-ben 85 éves Becker Vencelné volt. A névjegyzéket 1948. június 17-én zárták le, listába vették az 1850- ben születetteket is, az 1859 előtt születettek neve mellett a meghalt megjegyzés szerepel (4 fő).

A 790 nevet tartalmazó kitelepítési névjegyzék néhány helyén, 13 nő és 5 férfi esetében nem szerepel születési dátum, de így is 385 nő és 387 férfi, azaz 772 lakos adatát tudtuk grafikonon ábrázolni.

A névlista bejegyzéseiből kiderül, hogy összesen 182 személyt telepítettek ki, 1 főt 1947-ben, 1 főt 1948-ban, a többieket 1946. május 14-én, ez a létszám az összeírt 790 személy 23%-a. Azonban a kitelepítettek létszámához hozzá kell venni az elmenekülteket, az ismeretlen helyen tartózkodókat és a meghaltakat is. Az elmenekült népesség a kitelepítetteknek majdnem a duplája, 329 név mellett található az elmenekült megjegyzés, az összeírt németek 42%-a.

Néhány esetben közeli település van megjelölve: Szeged, Hódmezővásárhely, Klárafalva, Kiszombor, vagy távolabbi: Békéscsaba, Csepel, Diósgyőr, néhány esetben a Németországba szökött, vagy a dátum 1944 IX. van feltüntetve, legtöbbször csak az „elmenekült” beírás szerepel. Ismeretlen helyen tartózkodott 92 fő, 57-en meghaltak. Ha ezeket a számokat összeadjuk 660 személy szerepel hiányként Kübekháza lakosságából, az ott élő németek 83,5%-át, azaz az összlakosság 30%-át veszítette el Kübekháza a világháborúban vagy a német lakosok kitelepítéskor.

A kitelepítési névjegyzékben összeírt német lakosok összesített születési adata szerepel a második grafikonon. Mivel az áttelepülésre kötelezett személyeket lakóházanként kellett összeírni és a közös háztartásban élőket családonként csoportosítva foglalták jegyzékbe, a

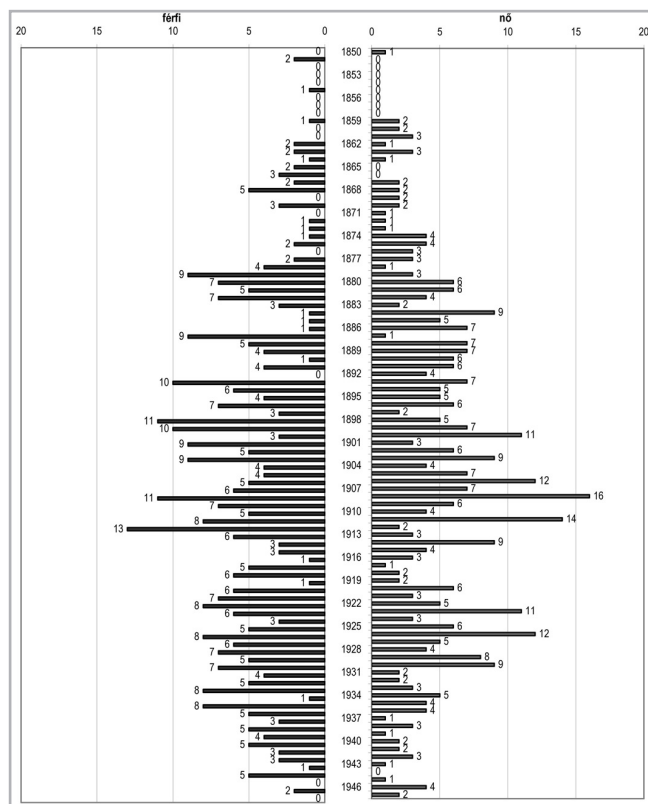
listát az 1946-os állapotnak kell tekinteni, vagyis azt jelzi milyen korösszetételű volt akkor a kübekházi német lakosság. A kiugró csúcsoakat nem számítva azonnal szembetűnik az I. világháborús mélypont, majd a születések számának ugrásszerű növekedése, ami azonban nem éri el a századforduló előtti és utáni tíz év volumenét. Az 1920-as évek végén a születésszám erősen csökkent, majd alacsony szinten állandósult. Az újabb háború nyilvánvalóan újabb mélypontot jelentett. A kübekházi német lakosság összességére jellemző tehát a két világháború között a Rudisch családban tapasztalható alacsony gyermekvállalási kedv. Az okokat itt most nem vizsgáljuk. A grafikonból szemléletesen kiderül, hogy a kitelepítési összeírás idején a kübekházi német lakosság öregedő és fogyó tendenciát mutatott: a középkorú és az idősödő korosztály 70 éves korig népes tagjai mellett kevesebb a fiatal felnőtt és még kevesebb a gyerekkorú.

A kitelepítés lezajlása Kübekházán

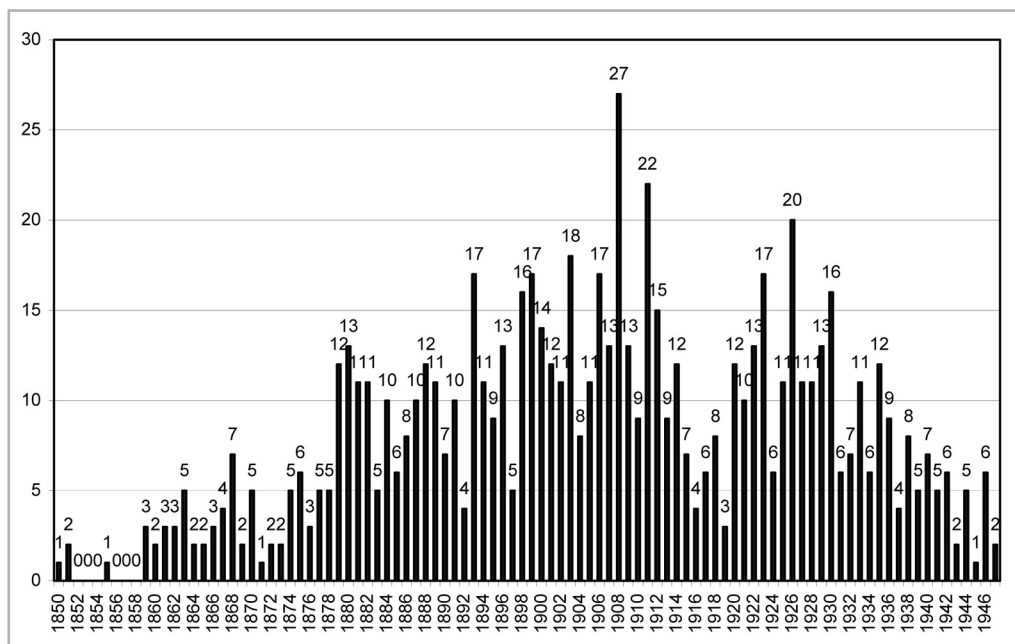
A német lakosokat jogkorlátozó, jogfosztó rendeletekkel sújtották. A kitelepítési rendelet 3.§ alapján a német lakosok minden ingatlan és ingó vagyonát zár alá vettnek kellett tekinteni, a tulajdonos (birtokos) abból semmit el nem idegeníthetett és azt meg nem terhelhette. A

zár alá vett készletekből (élelmiszer, takarmány, tüzelő stb.) a tulajdonos (birtokos) csak a rendes háztartási és gazdasági szükségletnek megfelelő mennyiséget használhatott fel. A 4. pont szerint a zár alá vett vagyontárgyak megronsgálása, vagy megsemmisítése büntettnak számított és tíz évig terjedő fegyházbüntetést helyezett kilátásba. Ezen kívül a névjegyzékbe vett lakosokra lakhelyelhagyási tilalmat rendelt el, a tilalmat megszegőket internálással és vagyonelkobzással sújtotta.

Az áttelepítés emberséges végrehajtása érdekében később több módosítás született, de területünkről Csanád-Arad-Torontál vármegye kilenc községéből, amely terület Csanád Egyházmegyéhez tartozott, az első szakaszban 1946 áprilisában és májusában történtek a kitelepítések, Kübekházán 1946. május 14-én. Az első fél

KÜBEKHÁZA NÉMET LAKOSSÁGA 1946-BAN SZÜLETÉSI ADATOK ALAPJÁN (NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁS)

KÜBEKHÁZA NÉMET LAKOSSÁGA 1946-BAN A SZÜLETÉSI ADATOK ALAPJÁN (ÖSSZESÍTÉS)

évben az előkészítetlenség, a törvényi szabályozás tág értelmezése, a kitelepítési szervek ellenőrizetlen tevékenysége sorozatos visszaélésekre és mértéktelen önkényre adott alkalmat.¹⁷ Kübekházán 1936–1953 között plébános Juhász Kálmán¹⁸ Hamvas Endre csanádi püspöknek¹⁹ augusztus 8-án küldött meglehetősen szűkszavú jelentése szerint „németek kitelepítése másutt is volt, de nem ily módon. Ezt az észrevételt tették a kitelepítésre iderendelt közegek. Sehoh sem lettek a kitelepítettek ennyire kifosztva. Utolsó napon még párnájuk sem volt, melyre lehajthatták volna a fejüket. Ezenkívül megalázó módon bántak velük.”

A kitelepítés alól mentesült az, aki német anyanyelve ellenére tevékeny tagja volt valamilyen demokratikus pártnak, vagy legalább 1940 óta valamelyik szakszervezetnek, vagy ha nemzeti magatartásáért üldözötést szenvedett. Nem vonatkozott a kitelepítési rendelkezés a német személy nem német házastársára és a kiskorú gyermekeire. A mentesítést is a Minisztérium által kiküldött bizottság határozta meg.²⁰

A német nemzetiségű lakosok ellen folytatott hadjárat része volt az a rendelet is, mely szerint a sváb kitelepítetteket német állampolgárként kell kezelni és a visszaszívárgott svábokat jelenteni kellett a hivatalnak az 1947. április 9-én kelt csanádi alispáni körlevél szerint.²¹ Ennek alapján júniusban született az a jelentés, mely szerint 8 olyan vegyes házaspár kitelepített, de visszatért személy tartózkodik a faluban, akiket a rendőrség nyilván tart, és egy fő aki a kitelepítéskor nem tartózkodott a faluban.²² A visszatértek között volt egyik adatközlőnk édesanyja Kollár Pálné Wéber Katalin is.

Kübekháza község jegyzője 1946 május 23-án a megyei alispánnak írt jelentése szerint a Volskbundnak a községben sem ingó, sem ingatlan vagyona nem volt, párhelyiségük vendéglőben volt, és ez mint vendéglős magántulajdona már el lett kobozva.²³ A Volskbund a Fő utcán levő Bucholz kocsmában volt, a tulajdonos Bucholz János Németországba menekült.

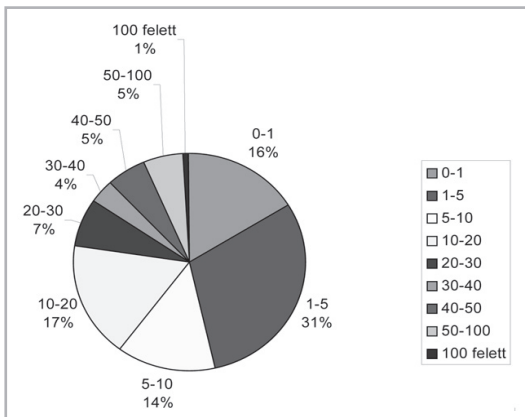
Az alispánnak 1946 januárjában küldött jelentés szerint Kübekházán az összlakosság 2015 fő volt. 50-100 holdig terjedő birtokkal 5-en rendelkeztek, törpebirtokkal 0-5 holdig 149 fő rendelkezett. A fél év múlva küldött jelentés a birtokviszonyok arányainak megváltozását mutatják. A júniusi összeírás 365 törpebirtokost tartalmaz. A januári irat szerint a községben 2 kiskereskedő tevékenykedett, 32 önálló kisiparos (ebből 5 kitelepítésre kerülő német iparos – 2 cipész, 1 szíjgyártó és 2 személy ipara nincs megjegyezve – 1946. áprilisi irat), földnélküli napszámos 25, és kisipari munkás az 1-5 munkást foglalkoztató üzemekben 15 fő. A közigazgatás munkáját 21 köztisztviselő intézte.²⁴ Fél év múlva már csak 1 olyan kiskereskedőt írtak össze, aki 1-5 munkást foglalkoztatott, a többi foglalkozási kategória nincsen megnevezve.²⁵

Az 1947. április 8-án kelt, az Országos Földhitelezési Intézetnek küldött jelentés szerint 1946. április 20-án a község elküldte a németektől elkobzott ingóságok és állatok, stb. árában befolyt 178 189 000 pengőt és a jegyzéket is a nem ingatlanok vételára címén.

Az 1947 szeptemberében a községben a juttatott ingatlanok, vagyis az újra felosztott birtokok egyéni telekkönyvezése folytán a svábok névsorába vett 181 német személy, általában család, összesen 1567 kat. hold földterülete került átírásra.²⁶ A családi kapcsolatokat figyelembe véve 110 német tulajdonos birtoknagyságát tudtuk vizsgálni a következő táblázatban:

Birtokcsoport (kat.h.)	Száma	Aránya (%)
0-1	18	16
1-5	33	31
5-10	15	14
10-20	19	17
20-30	8	7
30-40	4	4
40-50	6	5
50-100	6	5
100 felett	1	1
Összesen	110	100

Kübekházán levő német földbirtokok nagysága

Német birtokok Kübekháza határában (holdakban)

A kis- és középirtokosok közé tartozott a kitelepített németek több mint 80%-a. Bár szám szerint a legtöbben az 1 és 5 hold közötti kategóriába estek, közöttük a törpebirtokosok aránya jóval kevesebb volt, mint a falu összlakosságából ebbe a kategóriába esők száma.²⁷ Jóval kedvezőbb az 5 és 50 hold földtulajdonnal rendelkező németek aránya is az összlakossághoz képest, több mint 50%-uk tartozott ide. Ez a dokumentum csak a kübekházi határban birtokkal rendelkező németekről szól. A Szőreg község határában 1945-ben összeírt kübekházi német származású földtulajdonosok névjegyzéke 50 nevet tartalmaz, a birtokok nagyságáról nincs adat. Mindössze egy név L. Miklósné ingatlanából eladott és egy szegedi tulajdonos nevére átírt 20 holdról jegyzi meg az irat, hogy az nem kiosztható.²⁹ A valódi birtokmegoszlásról nehéz képet alkotni a trianoni határok miatt. Mindkét adatközlőnk említette az ún. „kettős birtokosságot”, vagyis mindkét család művelte a határon kívül rekedt földjét. Ezeknek a földterületeknek a nagysága ismeretlen.

Csanád megye főispánja 1946. május

23-án a miniszterelnöknek írt jelentésében kételyeit fogalmazta meg a svábok kitelepítésével kapcsolatban, ami éppen akkor zajlott. Mint írja: a visszamaradt sváb vagyonok nagy része nemzetgazdasági szempontból elveszik. Elek és Almáskamarás sváb lakosainak kitelepítésénél a kiküldött karhatalom nagy mennyiségű élelmiszert ismeretlen helyre szállított, de a községek lakosai is sok sváb tulajdont sajátítottak el. A betelepítetteknél „a legnagyobb részük nem fogja tudni pótolni szorgalom tekintetében a svábokat, de szakszerűség szempontjából sem lettek megváltotva.”³⁰

Történelem – fényképekben elbeszélve

Kübekháza mai falu képét meghatározzák a nagyméretű, magas, sokszor névvel és építési dátummal ellátott stabilan megépített sváb házak (ma már sajnos több igen rossz állapotban vagy lakatlan). A sok megpróbáltatás ellenére a szerencsésen megőrződött családi fényképek arról beszélnek, hogy a közepes nagyságú földbirtok a kübekházi német családok kezén jó megélhetést biztosított. Gondot fordítottak a gyerekeik iskoláztatására, műkedvelő kör működött a faluban, megtehették, hogy a legújabb divat szerint öltözködtek.

A vegyes házasságot kötött Kollár–Wéber családnak 29 hold földje volt, a német Wéber szülők szintén 29 holdon gazdálkodtak a kitelepítés előtt, Németországban Würzburg közelébe Bad Kissingenbe kerültek. Wéber János 1953-ban, felesége Frank Erzsébet 1954-ben halt meg.³¹

Gyermekeik: János agrármérnöknek tanult Keszthelyen, az orosz fronton tűnt el. Katalin (született 1911-ben) a faluban elvégzett hat elemi osztály után Szegeden polgári iskolában tanult. Egyetlen fiát, Kollár Ferencet (született 1936-ban) gimnáziumban taníttatta Szegeden. A német nyelvet megőrizte, családon belül továbbadta gyermekének.

A Rudisch család története is napjainkig követhető. Adatközlőnk az 1930-ban született Rudisch Ferenc. A fénykép édesapját, annak 5 fiú és 3 lánytestvérét ábrázolja házastársukkal, középen az édesanyjuk. Az édesapát (vagyis az adatközlőnk nagyapját) 9 élő gyereke ellenére (13 gyerek született a családban) elvitték katonának 1916 körül, Bukovinában az orosz fronton esett el. A nagymama 9 gyerekkel és közel 80 katasztrális hold földdel egyedül maradt.

Jobbról sorrendben: Antal foglalkozása bognár – adatközlőnk édesapja – felesége Horváth Erzsébet; János földműves, felesége Hofrath lány; Miklós földműves, felesége Becker Borbála; Magdaléna férje Róth Mátyás földműves; Borbála férje Húgel Ferenc cipész; Katalin férje Krausz Ádám fényképész; az első sorban a kép készültekor, 1930-ban a nőtlen testvérek: Péter szakmáját tekintve kőműves, de később vegyesboltot nyitott a kübekházi Fő utcán, ez volt a kisebbik Rudisch-bolt. Középen József ül, szakmája szerint asztalos, a II. világháborúban hősi halált halt. Bal oldalon Ferenc, a nagyobbik kübeki bolt tulajdonosa

A nevek fölsorolásából kitűnik, hogy mindegyikőjük magyar keresztnévet kapott és a 9 testvér közül csak egy, Antal nőiült magyar családba, de ő iparoslányt, varrónót vett feleségül, a többiek német feleséget, férjet választottak maguknak. A képen még nőtlen 3 fiú is német lányt vett el.

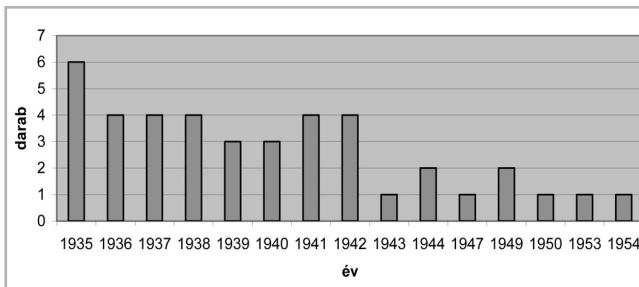
A 6 fiútestvérből kettő iparos, kettő kereskedő lett, a rájuk eső föld örökséget a földműveléssel foglalkozó testvéreknek adták el. Ilyen népes családban felnőtt gyerek várhatóan több gyereket fog nevelni, ám nem így történt és ez jellemző a többi német családra is. Egyedül Miklósnéknál született 3 gyerek, de az egyik kicsi korban meghalt, rajta kívül Ferencnek és

Katalinnak (Krauszné) lett két gyermeke, hat testvérnek csak 1-1 gyermeke született. A vezetéknev magyarosítása sem jellemző a családra, csak Krausz Ádám változtatta meg nevét Károlyira, de a kitelepítést így sem tudta elkerülni.

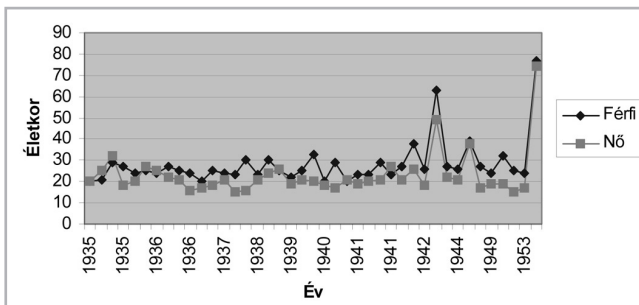
Mint az országban mindenütt, a szervezett kitelepítést spontán menekülési hullám előzte meg. Az orosz front közeledténél hírére Kübekházáról 1944. október 7-én mintegy 30 lovas kocsival indultak útnak a családok, akik még át tudtak kelni Szegednél a Tiszán, mielőtt a hidat fölrobbantották. Köztük volt az egész Rudisch család és az akkor 14 éves adatközlőnk is. Hadifogoly édesapja csak karácsonykor tért haza, mire a családja Ausztriában volt.

A római katolikus plébánia anyakönyvei (1935–1954)

Az 1844-ben telepített faluban 1853 óta van anyakönyvezés, mert előtte a település Óbébához tartozott. Ezekből az anyakönyvekből, melyek az évenkénti házasságkötéseket, születéseket és halálozásokat tartják számon, fontos adatokat kaphatunk a népesség mozgásáról, betegségekről, társadalmi viszonyokról, foglalkozási megoszlásról, ezen kívül a német kisebbség térbeli kapcsolatainak feltárására is alkalmat ad. Az anyakönyvek vizsgálatánál elsősorban a bejegyzett nevek alapján döntöttük a nemzetiség megállapításáról. Mivel a neveket levéltári adatokkal is össze tudtuk kötni, az etnikai hovatartozás eldöntése lehetségessé vált. A kübekházi katolikus plébánia házassági anyakönyveit Vass Erika részletesen feldolgozta az egész lakosságra 4 darab 10 éves periódusban. A kitelepítést magába foglaló időszakot 1943 és 1952 között tekintette át.³² Mi a német lakosokat vizsgáltuk a kitelepítés előtt és után 1935–54 között, húszéves periódusban.

Házasságkötések száma évenként

Házasságot kötöttek életkor szerint

Az esketési anyakönyv szerint 1935–1954 között negyvenegy házasságkötés történt német vezetéknevű házasulandók között. A legtöbb házasságot 1935-ben kötötték meg, 1943-tól csökkent a német nemzetiségűek házasulási kedve, valószínűleg ekkor lépett házasulási korbá a háború idején született kisebb létszámú korosztály. 1945–1946-ban nem történt házasságkötés, 1947 után összesen csak hat esetben. A vizsgált időszakban a házasságkötések közül huszonegy esetben vegyes házasság történt (51%), ebből a kitelepítés előtt tizenöt, utána csak hat házasság. Vass Erika kutatási eredményei azt mutatja, hogy az 1883–92 közötti

időszakban a 211 házasságkötésből csak négy volt vegyes, húsz év múlva hasonló tíz éves periódusban 195 házasságból már nyolc tekinthető vegyesnek, ami az etnikai határok lassú csökkenésére vall. A következő általa vizsgált periódusban 1943–52 között nagyon kevés német vezetéknevű kötött házasságot, mint a grafikonból kitűnik az előtte lévő években kétszer annyian házasodtak.

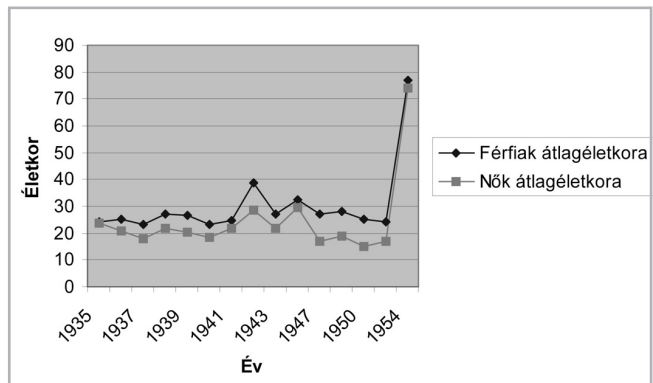
A házasságot kötöttek lakhely szerinti vizsgálata azt mutatja, hogy tizenöt házasságnál mindkét fél kübekházi származású volt (36,5%). Három házasságnál egyik fél sem volt kübekházi. A nyolcvankét házasulandó ember közül ötvenhárom fő volt a kübekházi származású. Ezek közül 26 volt a nő és 27 a férfi. A nem kübekházáról származó férfiak száma tizenöt és tizennégy volt a nő. A legtávolabbról Erdőbényéről (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) egy vőlegény érkezett, és egy menyasszony Budapestről. A többiek Békés és Csongrád megyéből (pl. Almáskamarásról 1 fő, Magyarbánhegyesről 2 fő, Makóról 1 fő, Szegedről 6 fő) vagy még közelebről a régi ún. torontáli háromszögből (pl.: Deszkről 1 fő, Újszentivánról 1 fő, Szőregről 1 fő). A trianoni határok úgy tűnik, nem választották el a régi vagy családi gyökereket, nyolc fő, öt nő és három férfi érkezett a mai határon kívülről, a régi Torontál vármegyéből.

A házasságkötések közül öt olyan volt, ahol a menyasszony volt az idősebb a vőlegénynél. A lányok közül tizenöt éves a legfiatalabb (2 fő), tizenhat éves 3, tizenhét éves 4, tizennyolc éves 4, tizenkilenc éves 4, összesen tizenheten voltak húsz évnél fiatalabbak, a többiek, a többség húsz és harminc év közötti. Négyen ennél idősebbek, egy-egy fő volt 32, 38, 49 és a legidősebb 74 éves. A vőlegények közül a legfiatalabb húsz éves (4 fő), a többség húsz és harminc év közötti volt. Harminc év fölött heten voltak, ebből a legidősebb 77 éves.

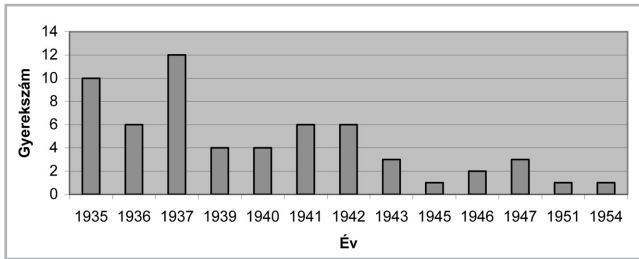
Az átlag életkor férfiaknál huszonnyolc, a nők esetében pedig huszonhárom év volt. A németeknél is megfigyelhető a falu össznépeességére jellemző folyamat: a házasulók korhatára kitolódott a nőknél és a férfiaknál egyaránt.

A foglalkozás csak a vőlegények esetében van feltüntetve. A legtöbben földművesek és napszámosok voltak. A következő kübekházi iparosok házasodtak ebben az évtizedben: asztalos, szabó (3 fő), kereskedő (3 fő), fodrász, hentes. A foglalkozási szerkezet változását jelzik az egyéb foglalkozási kategóriába tartozók: államrendőr és egy tisztviselő, valamint a szegedről jött férfiak (4 fő), akik többféle foglalkozást űztek, úgy mint bognár, MÁV segédtsízt, drogista, gépkocsivezető. Újszentivánról hentes, Makóról fodrász, Kiskundorozsmáról vendéglős, Mezőhegyesről gyári munkás nősült Kübekházára és meszsziról érkezett két értelmiségi foglalkozású: Vingáról községi segédjegyző és Apatinból tanító.

A vizsgált időszakban a keresztelelési anyakönyv szerint ötvenkilenc gyerek született, 32 fiú és 27 leány. A legtöbb gyerek 1937-ben született (12) és ahogy a házasságkötések is 1943-tól nagymértékben csökkentek, ugyanúgy a gyerme-

Házasságot kötöttek átlag életkora

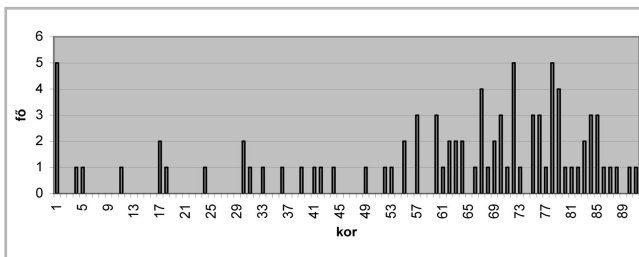
Születések száma

szébről származó szülők: Csíkszentdomonkos (Románia), Versec (Szerbia), Budapest, Ipolyság (Nógrád megye), Balatonszabadi (Somogy megye), Erdőbénye (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). De jöttek a szomszéd megyék németlakta falvaiból is szülők: Almáskamarás, Elek, Magyarbánhegyes, Mezőhegyes. A trianoni határ túloldaláról, az egykori Torontál és Temes megyék német falvaiból 1-2 fő: Kisteremia (Albrechtstlher), Szakállháza (Sackelhausen), Keglevicháza (Cheglevici), Óbáb, Vinga, Lugos. Természetesen a szomszéd települések neve gyakrabban előfordul az anyakönyvekben: Deszk (5), Szeged (5), Szőreg (4), Ferencszállás (2), Ószentiván (2), Kiszombor (1), Röske (1), Horgos (1).

A szülők foglalkozása a következők: a legtöbb közülük földműves és napszámos. Kereskedő (3), szabó (3), asztalos (1), hentes (1), cipész (1), fodrász (1 fő, Szeged), gyári munkás (1 fő, Erdőbénye), községi segédjegyző (1 fő, Vinga), csendőrmester (1 fő, Balatonszabadi), tiszthelyettes (1 fő, Csíkszentdomonkos), községi tisztviselő (1 fő, Szeged).

Figyelemre méltó, hogy az 59 gyerek közül 5 németes hangzású keresztnévet kapott: Arnold, Ottó, Inborg, Heldegard, Erich. Ugyanakkor csak egy szülőnek volt németes keresztnéve: Irma. Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején adott keresztnévek a német öntudat megerősödésére vall.

1935–1954 között a Halottak anyakönyvében összesen 87 német nemzetiségű személyt jegyeztek be. 1936-ban haltak meg a legtöbben (14 fő). Két kisgyerek halt meg kéthónaposan, egy egyhetes korában, a legidősebb elhunyt 83 éves volt. A kisgyerekeket nem számítva, az elhunytak átlagéletkora 60 év volt. Az 1941-es népszámlálás évében 11 nevet találunk a halotti anyakönyvben. A legidősebb 91 évesen a legfiatalabb 1 hónaposan halt meg. A meghaltak átlagéletkora ebben az évben 73 év volt. A halálokok között 5 esetben végelgyengülés (78–91 évesek), 2 esetben tüdőgyulladás (72, 60 éves), két esetben szívbaj (72, 31 éves), és két egy évén aluli gyermek tüdőgümőkórban és szívbajban halt meg.

Meghalt német nemzetiségűek Kübekházán korösszetétel szerint (1935–1954)

kek száma is erősen csökkent. Húsz gyereknek mindkét szülője kübekházi volt. Tizenegy gyereknek egyik szülője sincs megjelölve kübekházi lakosként. Két esetben csak az anyja neve van feltüntetve.

A 116 szülőből 67 kübekházi születésű, viszont 21 apa és 28 anya nem. A legmesz-

A vizsgált húsz év időszakában összesen öt kisgyerek halt meg egyéves kora előtt, az elhunytak átlagéletkora 59 év 10 hónap volt. Érdekes, hogy húsz év alatt mindössze 2 öngyilkosság fordult elő: 1939-ben egy 55 éves nő és 1947-ben egy 44 éves férfi (borbély), ez utóbbi saját négyéves fiát ölte meg, utána lett öngyilkos.

A Rudisch család 1930 körül

- Kugler–Romelic–Szilágyi 2004 = KUGLER JÓZSEF–JOVAN ROMELIĆ–SZILÁGYI GYÖRGY: Egymástól elzárva. Települések (Kübekháza, Óbéba, Oroszlámos) a hármashatár mentén. In *Lehet-e három arca e tájnak?* Szerk. Nagy Imre–Kugler József. Békéscsaba–Pécs, 2004.
- Lahav 2002 = LAHAV, YEHUDA: Svábok, magyarok a háború után. *Beszélő*, 2002. 9–10. sz.
- Miklós 2004 = MIKLÓS PÉTER: Juhász Kálmán egyháztörténész. In *Város, egyház, társadalom*. Szeged, 2004. 139–155.
- Pál 1992 = PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre csanádi püspök és a magyarországi németek kitelepítése. *Szegedi Műhely*, 1992. 1-4. sz. 83-119.
- Romsics 2000 = ROMSICS IGNÁC: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény. 1914–1999. 1. köt.* Budapest, 2000.
- Tóth 1993 = TÓTH ÁGNES: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között.* Budapest, 1993.
- Vass 2001 = VASS ERIKA: Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850-1950-es évek házassági anyakönyvei alapján. In *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. Néprajzi Tanulmányok, 3. köt. Szeged, 2001, 99–149.
- Zielbauer 1985 = ZIELBAUER GYÖRGY: *Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből (1945–1949).* Budapest, 1985.
- Zielbauer 1990 = ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi némettség nehéz évtizede. 1945–1955.* Szombathely-Vép, 1990.
- Zielbauer 1996 = ZIELBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése.* Budapest 1996.
- Zorn 1994 = Zorn Antal: A németesség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944–1948). In *Migráció a Kárpát-medencében*. Szerk. Micheller Magdolna–Virágné Horváth Erzsébet. Békéscsaba, 1994.

JEGYZETEK

- ¹ Kugler–Romelic–Szilágyi 2004. 32–34.
- ² Vass 2001. 107.
- ³ Juhász 1944. 15.
- ⁴ Az 1930. évi népszámlálás 1. rész. Demográfiai adatok. Budapest, 1932. 158–159.
- ⁵ Az 1930. évi népszámlálás 1. rész. Demográfiai Adatok. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1932. Budapest, 148–153., 156–163., Az 1941. évi népszámlálás 2. Demográfiai adatok községek szerint 1976. Budapest, Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. KSH, 2002. Budapest. 166–167., 171–172., 174–175.
- ⁶ Zielbauer 1985. 54.
- ⁷ Lahav 2002. 9–10. és 158.
- ⁸ Zielbauer 1989. 60.
- ⁹ Mász 1985. 72. és 529.
- ¹⁰ Zielbauer 1989. 60. és 72.
- ¹¹ Zielbauer 1990. 85–86.
- ¹² Zorn 1994. 111–112.
- ¹³ Romsics 2000. 453–454.
- ¹⁴ Tóth 1993. 46–48.
- ¹⁵ MOL XIX. B-i-at 20.D.
- ¹⁶ Czibulka–Heinz–Lakatos 2004. 286. 312.
- ¹⁷ Tóth 1993. 117–103.
- ¹⁸ Miklós 2004. 139.
- ¹⁹ Pál 1992. 103.
- ²⁰ Zielbauer 1996. 58.
- ²¹ CsML V. 264. 4485/1947.
- ²² CsML V. 264. 1.456/1947.
- ²³ CsML V. 264. 736/1946.
- ²⁴ CsML V. 264. 198/1946.
- ²⁵ CsML V. 264. 871/1946.
- ²⁶ CsML V. 264. 2435/1947.
- ²⁷ Kugler–Romelic–Szilágyi 2004. 34.
- ²⁸ CsML V. 264. 321/1945.
- ²⁹ CsML XXI. 1.A. 17/1946.
- ³⁰ CsML V. 264. 321/1945.
- ³¹ Fári–Pál 2007. 153–167.
- ³² Vass 2001. 99–149.